

Манастир Добрун

(Археолошка истраживања у 1997. години)

Манастир Добрун налази се 12 километара источно од Дрине и Вишеграда, изнад десне обале Рзава. Манастирски храм, посвећен Успењу Богородице, познат је по живопису из средине 14. столећа. Добрун одавно привлачи пажњу наших истраживача. После краћих или дужих забелешки путописаца, почев од Б. Курипеша из 1532. године, преко Е. Челебије до А. Ф. Гиљфердинга 1857. године¹, о Добруну су прве кратке радове у стручним публикацијама написали Љ. Ковачевић (1885) и Ђ. Стратимировић (1891)². Опширније су о манастиру писали Кашанин 1928. године³, затим Ђ. Мазалић 1941. године⁴, а последњи О. Томић 1997.⁵ Сажете податке о манастиру пренео је у новије време В. Р. Петковић⁶. Манастир је привлачио пажњу ових и других истраживача пре свега због живописа⁷. Међутим, ту су и друга важна питања. То су време подизања храма и манастира Добруна, његова историјска улога у српским државама и цркви.

Данас црква има занимљиву издужену основу, подељену пиластрима на низ

травеја. Јасно се уочава да има више фаза, што није узимано у обзир приликом писања о њој. Истина, М. Кашанин бележи да је нартекс убрзо дозидан уз цркву⁸. Како је изгледала основа цркве пре обнове 1884. године, зна се по снимку који је начинио архитекта Ванцаш (слика 1/А)⁹. У првобитном храму данас је сачуван оригинални под направљен од четвороугаоних мермерних плоча, различитих боја и величина, вешто слаганих, тако да је добијен једноставно, али складно и отмено украшен под. Ова црква је имала два пара пиластара и портал на западном зиду, који је срушен приликом немачког минирања цркве 1945. године (слика 1/БВ).¹⁰

На познатом ктиторском портрету жупана Прибила, властелина краља Душана¹¹, он носи макету кратке једнобродне грађевине, са једним прозором на северном зиду и великим вратима на западној фасади. На макети се не види олтарска апсида; са тог, источног краја, макета дотиче крај зида, где почиње пиластар на коме је приказана Богородица са Христом, којој ктитор пружа дар. Очигледно су жупан Прибил и његови синови приложили само спољну припрату. Она је била дозидана уз првобитну, старију цркву, и подељена на два травеја паром пиластара. Једина сметња оваквом тумачењу макете јесте један приказан прозор на северном зиду, јер се на том

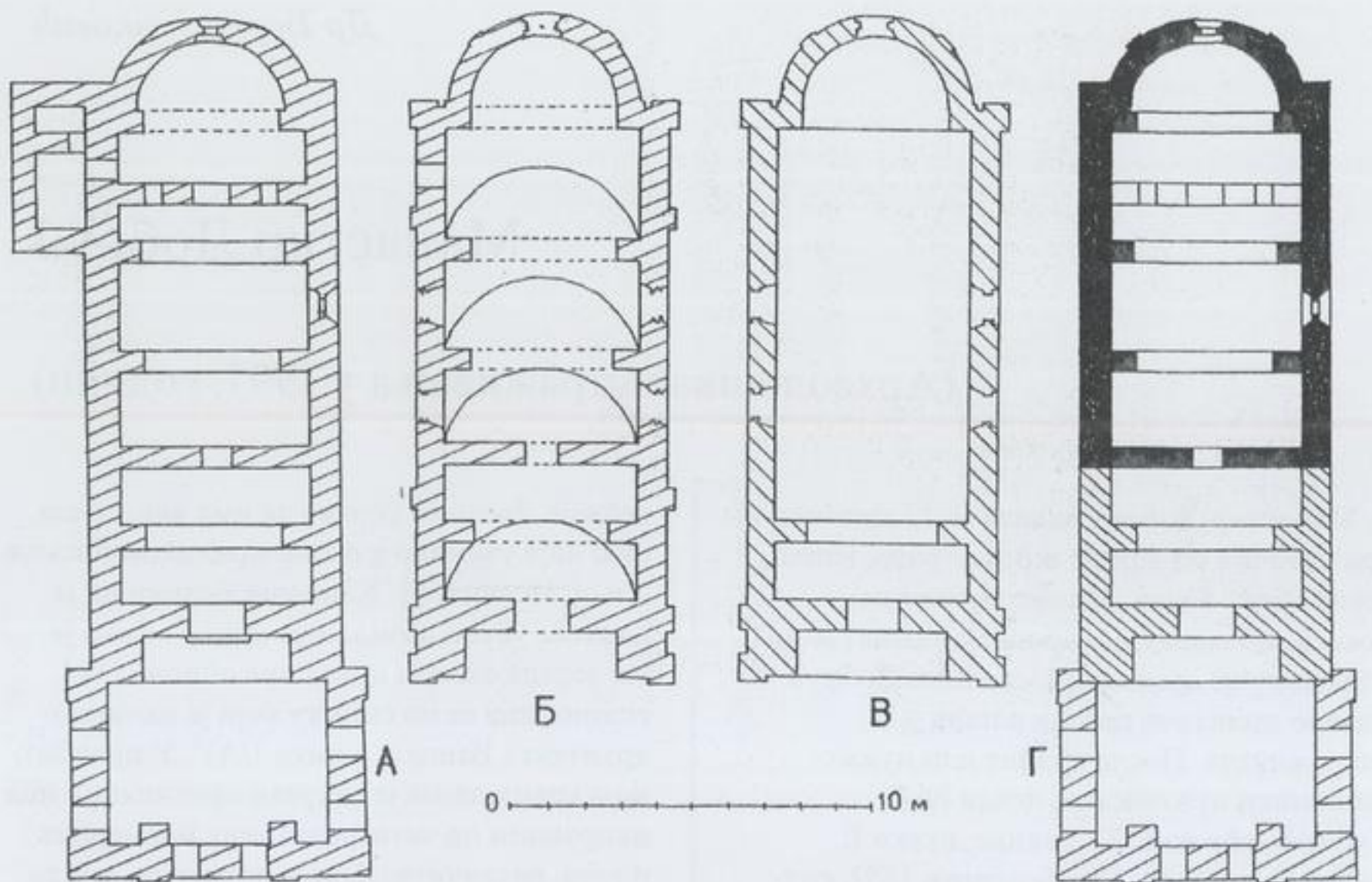
1. По М. Кашанин, Манастир Добрун, Старинар IV, 1926-1927, Београд 1928, 69-71.
2. Љ. Ковачевић, Манастир Добрун, Старинар II, Београд 1885, 20-22; Ђ. Стратимировић, Археолошки прилози IV, Добрун, Гласник Земалског музеја III, Сарајево 1891, 291-292.
3. М. Кашанин, н. д. 67-80
4. Ђ. Мазалић, Старије у Добруну, Гласник Хрватског земаљског музеја у Сарајеву LIII, 1941, Сарајево 1942, 113-122
5. О. Томић, Манастир Добрун, Народни музеј Београд, 1997, са старијом литературом
6. В. Р. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Посебна издања САНУ XLVII, Београд 1950, 102-103
7. З. Кајмаковић, Зидно сликарство у Босни и Херцеговини, Сарајево 1971, 101-110

8. М. Кашанин, н. д. 71.

9. По М. Кашанин, н. д. 71, сл. 3.

10. Ђ. Бошковић, Стање средњовековних споменика у југозападној Србији, Космету и северноисточном делу Црне Горе, Музеји I, Београд 1948, 96-97.

11. О. Томић, н. д. 5-7, са старијом литературом, прихвата датовање живописа у 1343. годину по В. Ј. Ђурић, Византијске фреске у Југославији, Београд 1974, 63, 211.

Слика 1. Основа храма посвећеног Благовештењу из 1884. (А) и 1928. (Б) по М. Кашанину; приближна основа храма данас (В) и претпостављене фазе грађења (Г)

месту изнутра налази пиластар, мада на зиду са сачуваним живописом није било прозора. И отворени кратак трем на западу, засвођен, могао би бити једновремен са спољном припратом призиданом у доба краља Душана и жупана Прибила.

У трећој фази дозидана је још једна спољна припрата - трем отворен са по двоја врата на сва три зида. Ову спољну припрату можда је живописао зограф Страхимља из Будимља, који се уписао у манастирски споменик 1606. године¹. Ова грађевина је струшена приликом "обнове" 1884. године.

Дакле, крајњи западни, срушени део храма, вероватно је настао у 16. столећу, у доба обновљене Пећке патријаршије (слика 1/Г). Садашњи западни део храма, а некадашњи средишњи, подигао је жупан Прибил са синовима у доба краља Душана. Првобитна црква мора бити старија. По свој прилици је имала кубе, можда елипсоидне основе, судећи према растојањима између пиластара у броду, како су забележени на плану из 1884. године. Овај храм је био старији од средине 14. столећа, и могао би бити саграђен у доба великог

жупана Стефана Немање. Отворено је питање да ли и када је призидана "ризница" уз источни крај северног зида цркве и како је заиста изгледала основа првобитног храма. На крају, треба поставити и питање да ли су сачувани још неки делови старе цркве, можда и са живописом, осим у припрати. Да би се то испитало, треба предузети истраживања храма манастира Добруна.

Некада се манастир називао Крушево, па је постепено, током 17-18. столећа, преузео име Добруна, који се налази нешто источније². Таква замена имена код нас није уобичајена, па се поставља питање зашто се то десило и да ли је старији истоимени град или манастир. О граду Добруну нема сачуваних података пре 15. столећа, тако да до археолошких истраживања остаје отворено питање када је град подигнут и кога је подигао. Његов положај указује на одбрану раскрснице и трга, а не манастира. Положај града у односу на манастир указује да је могао бранити монахе од напада са истока, односно од Турака. Насупрот томе, положај Вишеграда на ушћу Рзава у Дрину указује на безбедно доба, када је ратна опас-

1. М. Кашанин, н. д. 69-70.

2. Исто, 67-69, за град Добрун Ђ. Мазалић, н. д. 101-113.

ност претила једино од мађарских крсташких похода. Дакле, датум подизања градова Вишеград и Добрун повезани су са оснивањем манастира.

Манастир има занимљив географски положај, чије разумевање може бити важно за тумачење његове историје. Налази се на великој раскрсници средњовековних и савремених путева, који би се могли означити као важни национални путеви (слика 2). То је пет путних праваца који се своде око Добруна. Са југоистока долази пут из правца Скопља, Косова и Раса, преко Пријепоља и Прибоја. Он се пружа даље на северозапад према средњовековним Солима (Тузли), долини Спрече, Добоју и долини Саве, можда преко обронака више Добруна, до града Вратара код Жепе и даље на северозапад. У средњем веку морао је бити важан трговачки пут који је водио из Дубровника долином Дрине, преко Горажда, града Бродара до Вишеграда и преко Добруна до Ужица, а затим преко Ваљева за Београд или преко Чачка у Поморавље. Пети правац је међународни пут који је из Италије водио преко Сарајева до Вишеграда и Добруна. Пут се даље на исток пружао можда висевима северно од манастира, преко потеса Дрине до Вардишта, или је до Вардишта стизао самом долином Рзава, поред града Добруна. Даље се пут настављао преко Ужица и Чачка за Ниш и Цариград.

Као што се види, Добрун је био смештен уз раскрсницу путева некад важнију него што је данас (пут Полимље - Спреча је напуштен). Поставља се питање да ли је храм Добруна подигнут на раскрсници, дакле на зборном месту, или је подигнут на заклоњеном месту у близини раскрснице са тргом, који брани град (слика 3). Одговор на ово питање може објаснити улогу манастира Добруна у прошлости.

Манастир Добрун је, изгледа, имао и посебан утицај у Подрињу. На то указује груписање испосница у широј околини Вишеграда. Наиме, у непосредној близини манастира Добруна налазе се данас две неистражене испоснице, а једну је можда уништио каменолом. Још две испоснице се налазе код ушћа Јањине у Дрину и Устиколине, близу Самобора херцега Стјепана, једног од наших највећих градова. Питање је да ли су монаси из ових испосница били

повезани са манастиром Добруном или Крушевом, односно да ли је у близини Устиколине постојао неки манастир. За сада су забележене бројније испоснице, у границама средњовековне Босне, једино око манастира Рмња, такође неистражене. Истраживање испосница може бити веома важно за проучавање историје Православне цркве у Босни.

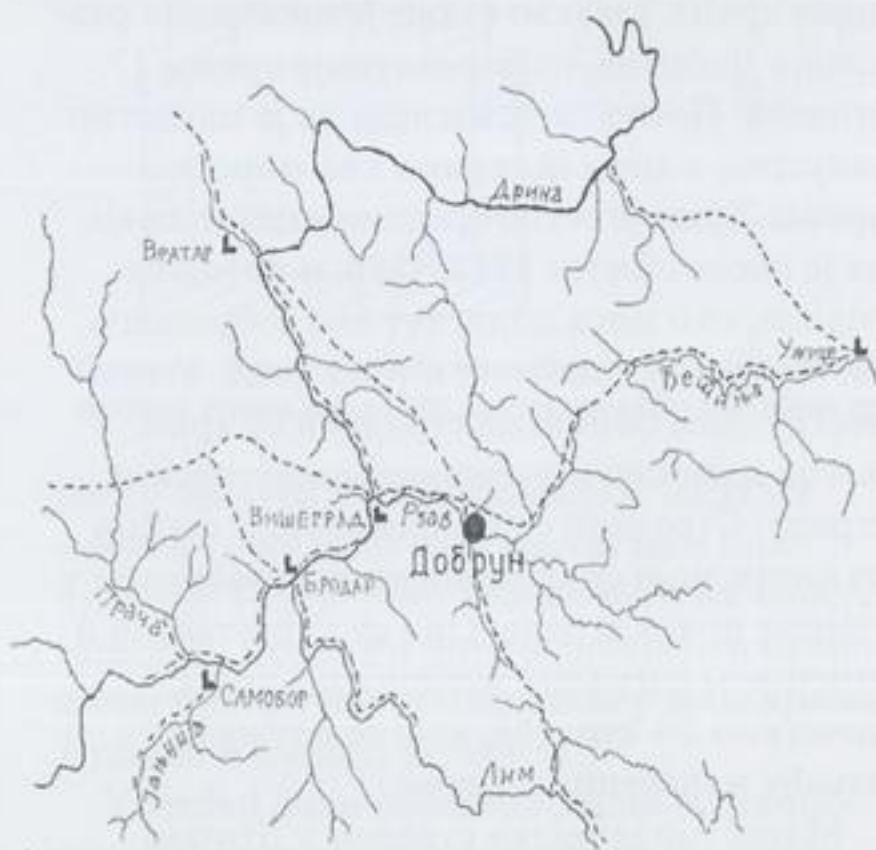
У границама порте Добруна данас се нигде не виде нити се наслућују манастирске зграде - трпезарија, конаци и остале. Једино местимично постоји обимни зид, понегде сачуване висине и преко два метра. Поред тога, у тлу се запажа узвишење на правцу југоисток-северозапад, које пресеца порту више храма. Овакво стање је последица разарања Добруна, највероватније крајем 17. столећа. После тога, изгледа да је манастир запустео, а храм је служио као мирска црква. Храм је остао средиште целог краја, па је после обнова 1882, 1884. и потоњих година, око њега подигнут низ собашица, затим школа, општина и тако даље. У тим нестручним обновама страдали су храм, његов живопис и рушевине манастирских зграда. Страдали су и мраморови - стећци из порте, који су коришћени за уграђивање у темеље нових зграда. Они су уништавани и приликом изградње железничке пруге почетком 20. столећа, која се пружала између манастира и Рзава.

Манастир је тешко страдао у Другом светском рату, када су га Немци минирали, па је поделио судбину Рмња, Троноше и других наших манастира и храмова. У наше време манастир је био озбиљно угрожен каменоломом, који је унаказио његово залеђе са североисточне стране. Мисли се да је радом каменолома уништена једна испосница. Срећом, каменолом није стигао до испоснице која још постоји.

Непосредан повод за почетак истраживања била је подузета обнова манастира и жеља високопреосвећеног митрополита Николаја да се Добрун обнови у изворном изгледу, да се не понови оно што се дешавало раније, да се приликом обнове уништава баштина, сведок дела наших предака.

Ископавања манастира Добруна у 1997. години, била су усмерена на два основна циља: откривање средњовековног објумног зида са манастирским зградама и датовање

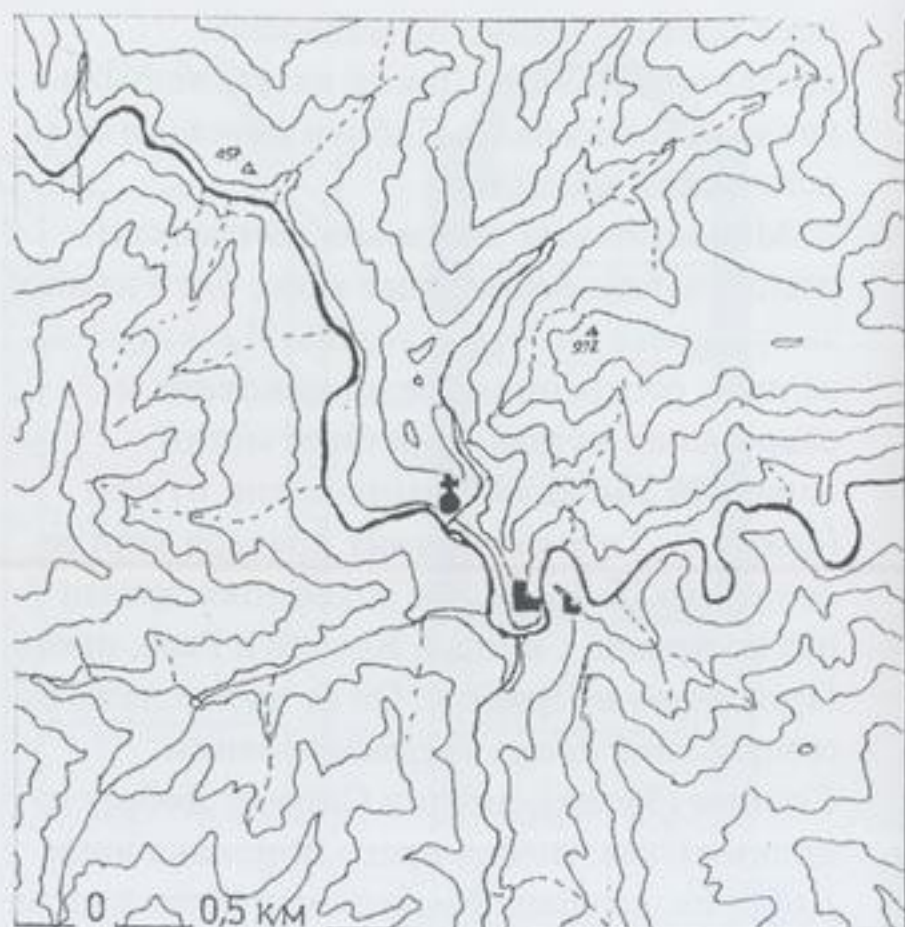
археолошких слојева¹, односно, предвиђена су обимна пробна ископавања. Током радова пробни ровови су постављени на пет места са унутрашње стране некадашњег обујмног зида око порте, на два места са спољне стране обујмног зида окренутог реци, и у средини порте, више цркве са североисточне стране (слика 4). Стицајем околности, због потреба обнове манастира, радови су проширени и систематски изведени на два места, северно од данашњег конака и у југозападном делу порте, испред подзида. Тиме су велике количине савременог наноса уклоњене из порте. Током копања темеља за проширење конака на јужној страни, надзирани су земљани

Слика 2. Положај Добруна у Подрињу

радови, али археолошких налаза није било. Ископавања су дала податке о праисторијском добу, обујмног зида, једној средњовековној грађевини, гробљу са стећцима и грнчарији 15-20. столећа.

1. Вишегодишњи пројекат "Обнова православног наслеђа у Дабробосанској епархији - археолошка истраживања" Академија Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију, финансирао је Министарство за науку и културу Републике Српске. Радове је изводила Академија у сарадњи са Музејем Републике Српске у Бањалуци и уз помоћ Народног музеја у Ужицу. Радовима су руководили Ђ. Јанковић и М. Мандић; екипу су чинили М. Радоја и Љ. Кораћ (Музеј Републике Српске у Бањалуци) Љ. Мандић и Ј. Ђурић (Народни музеј Ужице) и С. Ђалдовић, етнолог из Ужица.

Слика 3. Међусобни положај манастира и града Добруна

Положај манастира Добруна

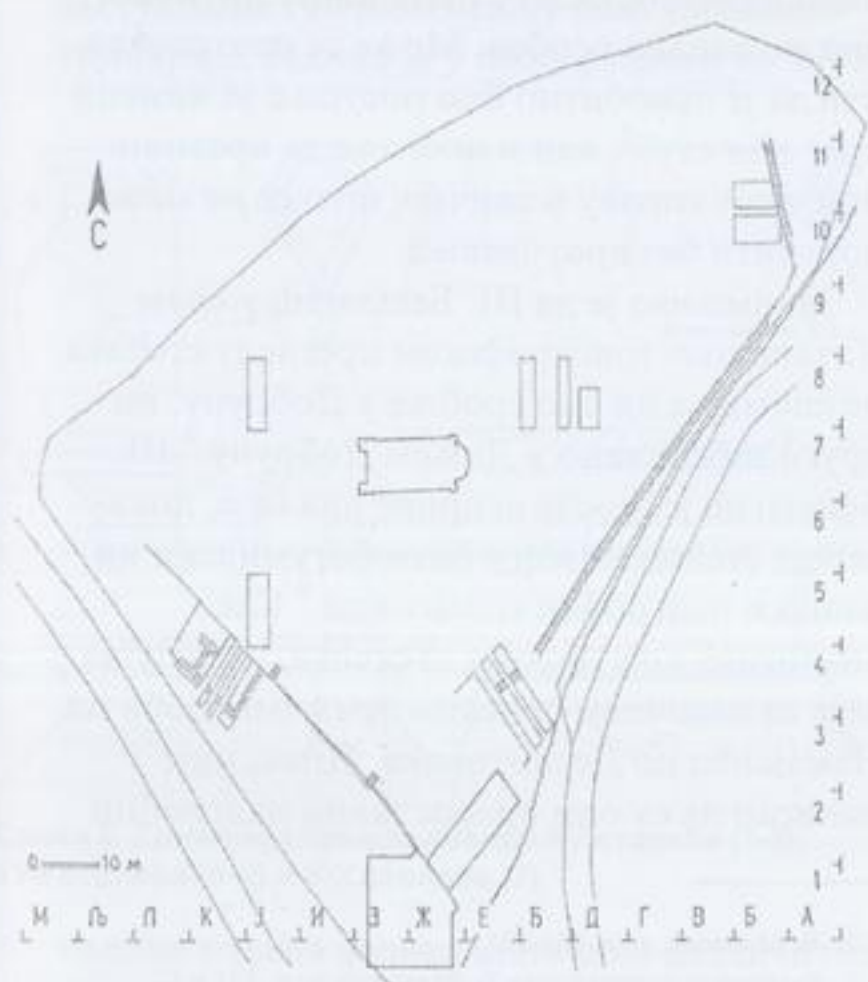
Манастир је смештен испред кратке, али високе клисуре потока Раздолине, а изнад његовог ушћа у Рзав. Изнад њега се са североисточне и северозападне стране уздижу готово окомите литице. Зато је порта манастира нагнута од североистока ка југозападу. Овакав положај условио је, можда, необичан изглед порте, која има издужену основу, налик троуглу - сужава се на североисточном крају испод литица, а шири ка доњој страни, окренутој Рзаву (слика 4). Југоисточни зид порте пружао се у дужини око 105 м упоредо са потоком, који га је вероватно подривао. Северозападни зид, дужине око 120 м, био је окренут падини која се спуштала са праисторијске градине, смештене на врховима стена северно од манастира. Падина је састављена од осипине која се спушта са стена, тако да је обујмни зид са те стране затрпан, можда, и са више од 2 м сипа и камена. Југозападна, најкраћа страна замишљеног троугла, дуга око 60 м, једина је водоравна, јер је окренута Рзаву. Тло у порти је нагнуто у просеку око 20°.

Природа места на коме је подигнут манастир одредила је и састав тла. Горњи део порте се налази на слојевима сиге (седре) која указује на некадашње букове и језеро у клисури потока Раздолине. Сига је коришћена за зидање цркве и других манас-

тирских грађевина. У доњим деловима порте установљени су велики наноси шљунка из потока, у коме има и веома крупног камена, палог са литица или нанетог бујицама.

Праисторија

Најстарији за сада установљен археолошки слој припада Гвозденом добу. Откривен је у горњем североисточном углу порте, на слоју сиге. Ту је укупна дебљина слоја, који садржи и налазе позног средњег века до 20. столећа, око 0,4 м. Гвозденодобни слој заступљен је уломцима грнчарије

Слика 4. Основа манастира Добрун

тамних, мрких и сивих боја, међу којима су најособенији делови великих здела посувраћеног обода, заглачаних, са фацетама на рамену. Овај слој се може повезати са Градним, смештеном на врховима стена северно од манастира. Тамо је нађена слична грнчарија, па и делови великих лонаца високог коничног врата, на трбуху украшених чешљем¹.

1. Ђ. Јанковић, М. Мандић, Манастир Добрун, истраживања 1997. године, Гласник Српског археолошког друштва 14, Београд 1998, слика 2 (у штампи).

Обујмни зид

Један од основних задатака започетих истраживања било је одређивање положаја средњовековног обујмног зида. Зато су готово сви ископавани ровови били постављени по ободу манастира, уз зарушени обујмни зид или тамо где се претпостављало да се налази. Установљене су две засебне фазе обујмног зида.

Млађи је садашњи зид, који још увек окружује Манастир, сачуван на југоисточној и североисточној страни око 2-3 м у висину. Поред тога, можда је тај обујмни зид добро сачуван на северозападној страни, под осипином. То је потврђено само једним пробним ровом (квадрат К-6). На неким местима се показало да је млађи зид подигнут над танким слојем земље, који је вероватно позносредњовековни слој. Зид је датован и одговарајућим слојем са налазима 17. столећа. У квадрату В-6 нађена је велика глинена пећ, какве се употребљавају за печење хлеба. Ту је нађена и одговарајућа грнчарија која се може датовати у 17. столеће (слика 5/6). Та целина је била прислоњена на обујмни зид, а свакако и зграда највероватније дрвена, у којој се пећ налазила. Овај обујмни зид нема прави темељ, јер није укопан у тло, већ у основи има крупан камен, дужине и до око 1 м. Ширина зида при дну је око 1,5 м, а у висину се сужава. Грађен је грубо слаганим ломљеним каменом, везаним кречним малтером. На источном одсечку зида, на врху порте, налази се пролаз - мала врата, висине нешто веће од 1 м, ширине 1 м.

Старији обујмни зид откривен је у квадрату Ђ-2, југоисточно од цркве. Ту је заправо сачувано само дно темеља, можда ширине око 1,5 м. Пружа се испред обујмног зида 16-17. столећа, на удаљености око 2 м. Налази се на приближно истој дубини као и дно млађег зида. Може се претпоставити да је зид срушен приликом подизања новог обујмног зида. За сада се не може ближе датовати до у време пре 16. столећа, односно у позни средњи век. На југозападној страни овај се зид, изгледа, протезао испод савременог подзида. Јужни угао се налазио (као и угао млађег обујмног зида) десетак метара западно од савременог конака, тако да се данашњи конак налази изван старе порте. Није искључено да је на

неким местима позносредњовековни зид боље сачуван, а да је обужмни зид изнова изграђен само на странама окренутим потоку, који га је могао подлокавати и оборити.

Средњовековна грађевина

Од грађевина позном средњем веку припада угао неке зграде смештене у средини порте (изнад храма) између гробља и великог трапа. О њој се још не може нешто одређено написати, до да је средњовековна. Трап, дубок око 2 м, још није истражен. Гробље је средњовековно. Због трапа и гробља није јасно да ли је то рушевина храма или неке манастирске грађевине. Има необичан положај у средини горње две трећине порте, изнад храма. Зато није искључено да је ту у близини био некадашњи обужмни зид, можда и некакав пирг.

Средњовековно гробље

Због задатака ископавања и лоших временских услова избегавало се ископавање гробова, односно ископавање у близини храма манастира Добруна. Ипак се на два места наишло на гробове. На југозападној страни порте, испред високог подзида, откривено је пет гробова, рака укопаних у здравицу, а покривених срушеним зградама 20. столећа. Скинут је само један гроб, нађен испод подзида. То је, изгледа, једнослојно гробље настало изван обужмног зида манастира. Остали гробови откривени су у средини порте, североисточно од храма. Ту је гробље већ вишеслојно, јер је дуго било у употреби. Наишло се на кости из два гроба, који такође нису отворени. Кости из старијих гробова слагане су изнад касније укопаних покојника. Да је ово гробље позносредњовековно, извесно је по неколико откривених стећака, који се оквирно могу датовати у 14. и прву половину 15. века, односно до турског освајања Вишеграда¹. Најмлађи гробови могу бити из доба Првог светског рата.

1. Х. Шабановић, Босански пашалук - постанак и управна подјела, Свјетлост, Сарајево 1982, 37.

Ђ. Мазалић је забележио да је некад око цркве било много мраморова, а да их у његово време има само три, јер су остали уграђени у нове грађевине, пре свега у школу². Ђ. Мазалић оправдано сматра да се у манастиру сахрањивало племство из града Добруна, пошто у близини нема никаквог другог гробља. Данас се поред цркве налази такозвани "Шарени камен", који је некада био удаљен од 100 до 500 м од цркве на запад³. За њега Ђ. Мазалић сматра да је по свој прилици био пагански жртвеник, касније обележен хришћанским натписима, и даље, да је на месту манастира могло бити предхришћанско светилиште⁴. М. Венцел се опрезно ограђује од његовог мишљења⁵. У овом каменом белегу нема ничег античког, али је свакако особен. Може се претпоставити да је првобитно био постоље за камени крст или стуб⁶, али и постоље за крстионицу, неку справу и слично, што се не може докучити без проучавања.

Занимљиво је да Ш. Бешлагић у свом Каталожко-топографском прегледу стећака не спомиње ни ово гробље у Добруну, ни друго забележено у Доњем Добруну.⁷ Ш. Бешлагић је, после исцрпне анализе, доказао да стећци не могу бити богумилски ни влашки надгробни споменици.⁸ Све аналогije, које наводи за стећке, указују на везе са источним српским земљама, доба од Немањића до Деспотовине. Ипак, није написао да су они православни надгробни

2. Ђ. Мазалић, н. д. 120-121.

3. Различите податке дају Ђ. Мазалић, н. д. 121 и С. Трифковић, Вишеградски Стари Влах, Српски етнографски зборник V, Насеља 2, Београд 1903, 632.

4. Ђ. Мазалић, н. д. 121-122, слика 11.

5. М. Њенцел, Украсни мотиви на стећцима, Веселин Маслеша, Сарајево 1965, 426, 428, Т. СХV/8.

6. Камени стуб са натписом постављен је "као стег" на Косову, као знамење духовне победе: Ђ. Трифуновић, Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју, Багдала, Крушевац, 1968, 270-278. Стубови четвороугаоног пресека (какав је могао стајати на постољу из Добруна) обично су са витешким обележјима, као што су оружје и стег (на пример стуб из Глисенице код Пљеваља: Ш. Бешлагић, Стећци, каталожко-топографски преглед, Веселин Маслеша, Сарајево 1971, 431, слика 63) те постоље обележено Христовом победом - НС-ХС (недостаје НН-КА) - добија пуни смисао.

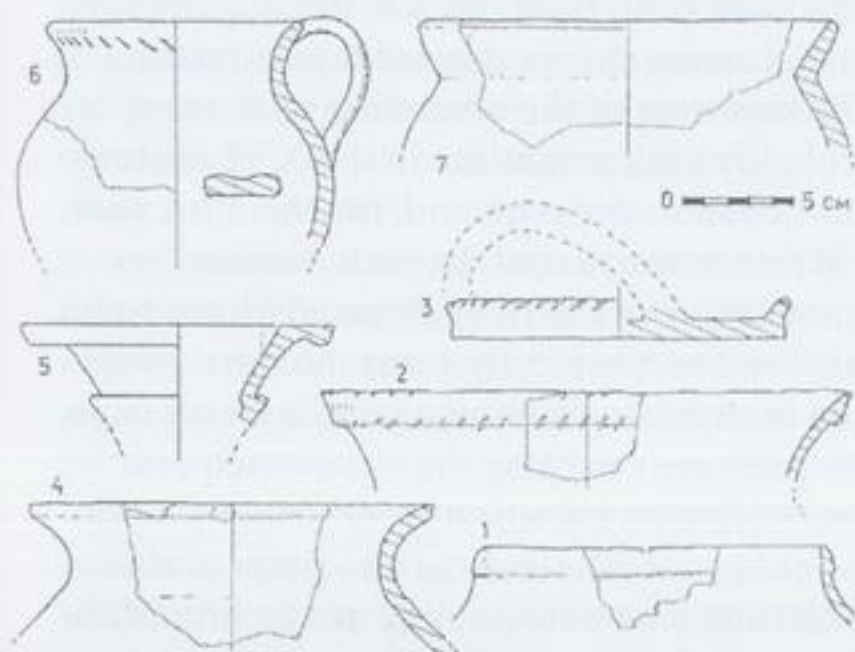
7. Ш. Бешлагић, н. д. 255-260-; уп. Ђ. Мазалић, н. д. 120-123.

8. Ш. Бешлагић, Стећци - култура и уметност, Веселин Маслеша, Сарајево 1982, 485-565.

белези, иако је несумњиво да не могу бити римокатолички. Коришћење таквих надгробних белега у портама православних манастира, какви су Добрун и Тврдош, или уз православне храмове и оне који су били православни, а одсуство таквих споменика у римокатоличким манастирима и мирским црквама, сведоче о јединственој српској традиционалној култури.

Грнчарија

Пошто су истраживања у 1997. години била пробна, није се наишло на велику количину покретних археолошких налаза, заступљених готово искључиво уломцима грнчарије. Једино је у слоју рушења из 1945.

Слика 5. Грнчарија прва половина XV столећа (1-3), XVII столећа (4-6) и XIX столећа (7)

године нађена велика количина различитих гвоздених предмета. Није било услова да се у наслојеним а раздвојеним слојевима нађе довољна количина грнчарије, како би се и грнчарија и слојеви уже датовали. За сада се поуздано могу раздвојити три фазе из доба страдања манастира, датоване око средине 15. столећа, у крај 17. столећа, као и у 19-20. столеће.

Сва кухињска грнчарија (углавном лонци) рађена је у свим фазама на спором, ручном витлу, али са уочљивим усавршавањем ка нашем времену. То указује на традиционални рад грнчарских радионица које су снабдевале манастир, као и континуитет становништва.

Позносредњовековном слоју припадају лонци црне боје, грубо рађени, са неравном унутрашњом површином, наглашеног

врата, разгнуртих обода (слика 5/2). Обод је обликован подвијањем на спољну страну, а сама усна је стањена. Могу бити украшени јамицама и зарезима у по једном низу.

Слично су украшени поклопци и крчаци (слика 5/3). Оваква грнчарија припада кругу особене производње на спором (ручном) витлу у српским земљама,¹ али се ближе везује за грнчарство познато по налазима из позносредњовековних слојева манастира Милешеве, а затим и Студенице.² Уломци сличних лонаца откривени су и на Михолској Превлаци код Тивта.³ Нажалост, за сада се располаже са сувише мало објављених налаза позносредњовековне грнчарије из српских земаља. Зато се могу јасно уочити само извесне разлике између овог грнчарства и оног у Поморављу (на пример украшавање утиснутим водоравним сноповима) и у западним крајевима (на примјер украшавање утиснутим волонцима).

Посуђе 17. столећа је пажљивије обликовано, а лонци истог облика, као пре, могу имати по једну дршку (слика 5/4, 6). Сада је усна на ободу лонца једноставнија, заобљена, а као украс појављују се урези на рамену. У овом слоју је нађена и глеђосана грнчарија, у зеленој боји рађена на брзом витлу. Нађени су делови тањира, крчага и уобичајено бројнији делови пећњака (слика 5/5). И ова грнчарија је позната у суседним манастирима, на првом месту у Милешеву, али и у целом Подрињу.⁴

У 19. и 20. столећу користе се и даље лонци прављени на спором витлу, али су сада просечно већи, више сиве боје, здепастијег облика и без украса (слика 5/7). Добро изграђен обод, тако да делује као рађен на брзом витлу, може имати равну или заобљену усну. Лонци рађени на спорим витлима и данас су познати у нашим кра-

1. Ђ. Јанковић, Етнички простор Срба на Балкану у средњем веку у светлу археолошких и писаних извора, Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији, Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд 1993, 30.
2. О. Кандић, Д. Минић, Е. Пејовић, Манастир Милешева - истраживање и обнова, Републички завод за заштиту споменика културе Београд, Београд-Пријеполје, 1995, 25, слика 1-3; Е. Пејовић, Каталог археолошких налаза, Благо манастира Студенице, САНУ, Београд, 1988, 73.
3. Необјављено, ископавања Ђ. Јанковић 1997.
4. О. Кандић, Д. Минић, Е. Пејовић, и. д. 27-28.

јевима¹. Поред те грнчарије нађени су и бројнији уломци разноврсне глеђосане грнчарије, рађене на брзим витлима.

Закључак

Започета археолошка истраживања у манастиру Добруну дала су важну основу за даља истраживања и радове на обнови манастира. Сада је јасно да ће ископавања открити значајне податке о историји и култури становништва тог дела Подриња, важне за проучавање прошлости Срба и православне цркве. Савремени конаци су изван старе порте и нису оштетили средњовековне слојеве. Установљен је правац пружања обужног зида, који ће највећим делом моћи да се обнови, врло извесно подигнутог у 16. столећу. Како сада изгледа, биће потребно да се велика количина наноса сипара са северозападне стране уклони механизацијом, како би се обужни зид споља ослободио од притиска, открио и обновио. Даља истраживања треба да покажу да ли су неки делови обужног зида позносредњовековни. Установљено је да се североисточно, више цркве, налази нека средњовековна манастирска грађевина, чије се откривање планира у 1998. години. Није искључено ни да се некада порта манастира са те стране ширила само до те грађевине, што би одговарало претпостављеној старијој фази храма Успења Богородице. Истраживањем у доњем делу порте, где су слојеви дубине око 3 метра, могу се очекивати и боље очувани средњовековни остаци. С обзиром на обнову, предвиђа се систематско откривање јужног угла унутрашњости порте.

1. П. Томић, Грнчарство у Србији, Етнографски музеј, Београд 1983, 24-32.

Đorđe Janković, Ph. D.

THE MONASTERY OF DOBRUN: archeological finds in 1997

Summary

The ongoing archeological finds inside the monastery of Dobrun can serve as an important basis for carrying out such activities in the future as well as for the reconstruction of the monastery itself. It is clear that the finds will provide considerable information about the history and culture of the population from this part of Podrinje that may be of importance for studying the past of the Serbs and the Orthodox Church. The present lodgings have been built outside the old churchyard, leaving the mediaeval layers intact. The contours of the encircling wall, most probably built sometime in the XVI century, have been re-defined, and, for the most part, will be reconstructed. In such a situation many layers of the river stone will have to be removed mechanically from the north-west side in order to free the encircling wall from the pressure enabling thus its consequent uncovering and restoration. Further finds should prove whether certain parts of the encircling wall date back from the late Middle Ages. It has been found out that to the north-east, above the church, there are the foundations of a mediaeval monastery building planned to be excavated during 1998. This, however, does not exclude the possibility that on that side there was once the monastery's churchyard spreading as far as that building, which supports the theory of an older phase of the temple of Virgin Mary's Assumption. Further excavations in the lower part of the churchyard, down to the layers 3 meters deep, may show the existence of the mediaeval remains in an even better condition. The forthcoming restoration foresees a systematic uncovering of the south corner inside the yard.